FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti
Evropský sociální fond

Dějiny evropského umění

Gotické sochařství

doc. PhDr. Michaela Ottová, Ph.D.

Tématické okruhy:

- gotické sochařství ve Francii mezi léty 1140 – 1230
- gotické sochařství ve Francii mezi léty 1230 – 1300
- gotické sochařství v Itálii (generace rodiny Pisanů)
- sochařství ve Francii kolem roku 1400
-sochařství na území Říše římské ve 13. a 14. století (dnešní Německo, Rakousko, Maďarsko)
- velké osobnosti sochařství pozdní gotiky

Francie - První zachovaný příklad gotického katedrálního sochařství zaznamenáváme na tzv. Královském portálu na západním průčelí katedrály v Chartres (*1145-1150*). Formální vývoj katedrálního sochařství směřuje od románského typu sochy spojené s architekturou (sloupek), postupným uvolňováním, stupňováním tělesnosti a dynamiky pohybových schémat k volné soše s individuálním charakterem. Tento proces uvolňování sochařského tvaru lze sledovat od počátků na západním průčelí v Chartres, přes výzdobu portálů transeptu tamtéž k vrcholným dílům na transeptech Notre Dame v Paříži a výzdobě západního průčelí v Remeši a Amiensu (Krásný Bůh). V Remeši působili dva klíčoví sochaři, pomocně označovaní za Mistra Navštívení Panny Marie a Mistra sochy sv. Josefa. Zatímco první z nich čerpal až do krajnosti z antického dědictví, druhý rozvinul sochu skutečně gotickým způsobem. Vystavěl ji na štíhlé dynamické postavě s elegantním postojem a plně plastickou organickou draperií pláště. Mistr sochy sv. Josefa významně ovlivnil celý vývoj pařížského sochařství *2. poloviny 13. století*, jehož část dostala označení „styl sv. Ludvíka“. Nejvýznamnější sochařský doklad rané fáze tohoto stylu představuje cyklus apoštolů ze St. Chapelle v Paříži. Sochařství *konce 13. století* a počátku století 14. se už nese plně v duchu poklasické gotiky. Sochařský objem tuhne do abstraktního tvaru, draperii ovládá dekorativní schéma a stejně jako obličej získává stylizované rysy.

Období staveb velkých katedrálních celků ve Francii končí a těžiště sochařství se přesouvá do výzdoby interiérů. Takovými příklady jsou Madona ze St. Aignan v Paříži (*první třetina 14. století*), či Madona Jany z Evreux (*1333?*). V období poklasického sochařství vzniká také celá řada panovnických náhrobků, určených především do královské nekropole v St. Denis. Při dvorech francouzských králů a vévodů v druhé polovině 14. století působí umělci přišlí především z oblasti franko-flámské a burgundské, např. Jean de Liége a André Beaunevau. Dílem Jeana de Liége je náhrobek vnitřností krále Karla IV. a jeho třetí ženy Jany z Evreux (1372) či hlava Bony Francouzské (1364) z náhrobku dcery Karla V. André Beauneveau vytvořil např. nadživotní sochu sv. Kateřiny v Courtrai, jejíž podstavec tvoří socha pohana. Díla obou jmenovaných dvorních sochařů francouzských králů se vyznačují vysokou měrou elegance protáhlých postav v esovitých prohnutích s lineárně rytmickou draperií rouch. V oblasti náhrobní skulptury se začíná řešit problematika portrétu, přičemž realismus detailu zatím nepřekonává jistou vázanost na typ a nedospívá k zobrazení pohřbené osoby v její jedinečnosti. Oba sochaři (A. Beaunevau působil i jako malíř) hrají klíčovou roli při formování tzv. internacionální gotiky, stylového fenoménu vznikajícího současně v Paříži, současně na dvorech lombardských vévodů v severní Itálii a současně na dvoře krále Václava IV. v Praze. Do rámce internacionální gotiky se zařazuje i geniální sochař nezkrotného monumentálního realismu Claus Sluter, pocházející též z Nizozemí, který působil na dvoře vévody Filipa Smělého v Dijonu v Burgundsku. Zde kromě vévodova náhrobku vytvořil monumentální Mojžíšovu kašnu (1396-1405). Její základnu tvoří šestice starozákonních proroků nesoucích desku, kde byla umístěna kalvárie s Ukřižovaným Kristem, Pannou Marií a Janem Evangelistou. Velkolepé dílo Clause Slutera zůstalo ve Francii bez následovníků, až takřka po 50 letech se k jeho výtvarnému odkazu přihlásil další geniální Holanďan působící v Německu – Mikuláš Gerhaert z Leydenu.

Německo- Pro oblast sochařství, stejně jako pro architekturu, byla na počátku gotiky v Německu určující přítomnost francouzských kameníků, především v hutích při stavbách biskupských dómů. Do biskupského města Bamberku přišli kameníci ve 30. letech 13. století z Remeše. Vytříbenost a elegance remešského původu se snoubí se zvláštní expresivností v tzv. Knížecím portálu, zejména v reliéfu Posledního Soudu. Uvnitř katedrály se nalézá i socha tzv. Bamberského jezdce, sochy zobrazující neznámého světce – krále. Na výzdobě katedrály ve Štrasburku působili mimo jiné sochaři původem z Chartres. Jejich dílem je slavný Andělský sloup (sloup s anděly a evangelisty doprovázejícími Krista Pantokratora ve vrcholu sloupu) a výzdoba jižních portálů transeptu, kde se uplatnily např. náměty Smrt a Korunování Panny Marie (30. léta 13. století). Antikizující styl těchto reliéfů a volných soch na ostění portálu (Církev a Synagoga) nalezl v průběhu další třetiny 13. století široký ohlas ve střední Evropě. V polovině 13. století v Sasku se setkáváme s geniálním sochařem taktéž francouzského původu (Remeš, Méty), jehož hlavní dílo je situováno do chóru katedrály v Naumburku (tzv. Naumburský mistr). Mezi lety 1245-1255 zde vytvořil sochy osobností, které se zasloužily o místní biskupství; postavy životní velikosti svým plným, monumentálně zpracovaným objemem, vypjatým oduševnělým realismem a naturalistickými detaily nemají v gotickém sochařství obdoby (Ekkerhard a Uta).
S působením francouzského poklasického sochařství se setkáváme na výzdobě západního průčelí dómu ve Štrasburku (pošetilé panny a proroci, kolem 1280). Zde rozvinutá abstrakce lidské figury do stylizovaného neživého schématu se stala dominantním znakem gotického sochařství první poloviny 14. století, kam se řadí například skupina Božího Hrobu ve Freiburgu im Breisgau. Ještě osobitější projev poklasického sochařství nalézáme v dřevořezbách, zejména v silně expresivně stylizovaných ztvárněních tématu Ukřižovaného Krista na živém kříži či Piety (Marie drží v klíně mrtvého Krista sejmutého z kříže, zhroucena bolestí nad jeho smrtí), plných drsného realismu a patosu blízkého mystickým myšlenkovým proudům porýnských klášterů. Za všechny příklady jmenujme Ukřižovaného Krista v Kolíně nad Rýnem (Panna Marie na Kapitolu) nebo Piety v Bonnu a slezské Lubuši.
Z druhé třetiny 14. století je již dochovaná celá řada skříňových oltářních nástavců (retabulum), které jsou buď zpracované pouze řezbářsky (Oberwesel) nebo jsou kombinovány s deskovou malbou (Brandenburg). Internacionální gotika se v Německu projevuje - stejně jako v ostatních oblastech Evropy - zájmem o jednotlivou figuru (především zobrazení Madony s Ježíškem), kde dochází k obnově stavby sochy na základě kontrapostu s výrazným esovitým prohnutím, kombinovaným s kaligrafickou linií plně plastické draperie a s realistickými detaily. V Německu se kolem roku 1400 objevuje celá řada krásných Madon a Piet, dokonce se v případě Vídně a Salcburku uvažuje o existenci sekundárních center krásného slohu.

Pozdní gotika 15. a raného 16. století vychází především z tvůrčího propojení internacionální gotiky a prvků frankoflámského realismu. Mezi velké sochaře počátků pozdní gotiky patří především Hans Multscher působící v Ulmu (Sterzingský oltář) a Jakob Kaschauer ve Vídni (oltář ve Freisingu). Revoluční význam pro podobu sochařství pozdní gotiky měl zejména Mikuláš Gerhaert z Leydenu, který tvořil pro městskou radu ve Štrasburku a působil též jako dvorní umělec císaře Fridricha III. ve Vídni a Vídeňském Novém Městě. Z jeho novátorského realismu vycházeli všichni sochaři německé pozdní gotiky. Zejména Veit Stoss v Krakově a Norimberku, Tilmann Riemenschneider ve Würzburku či Michal Erhart v Ulmu. Každý z těchto sochařů tvůrčím způsobem zpracoval výtvarné dědictví velkého Holanďana Mikuláše Gerhaerta. Kolem roku 1500 se setkáváme opět s internacionálním fenoménem, který nese název Podunajská škola. Tato škola se vyrovnává s italskou renesancí, v grafice, malbě a sochařství se zde setkáváme s italizujícími kompozicemi a zájmem o drobnopisné zpracování přírody, nově je pojímána i lidská figura. Největšími sochaři tohoto období byli Hans Leinberger, působící v bavorském Ladshutu, a pasovský či salcburský Monogramista IP.

Itálie - Gotické sochařství je spojeno s vývojem malířství a lze v něm rozpoznat dva základní póly či tendence. Jedním je pól klasický, tj. antikizující, inspirovaný klasickým řeckým sochařstvím, který tak zřetelně předjímá renesanci. K druhému pólu se řadí projevy expresivní, jenž směřují k baroknímu vyznění; na jeho podobě se spolupodílely inspirace záalpské a byzantské. Hlavní centrum italského gotického sochařství vzniklo v Toskánsku. Hlavní osobností klasického proudu zde byl Nicolo Pisano (1220-1284), který dospěl ve svém díle k syntéze antických tradic a francouzské gotiky. Poučení z antických sarkofágů, se kterými pracoval, je znát např. na kazatelně dómu v Sieně. Na sienské kazatelně se podílel i jeho syn Giovanni Pisano. Jeho dílem jsou především reliéfy, které obsahují více drobných figur s vysokou mírou dynamičnosti a exprese v detailech. Giovanni (1245-1320) patří mezi největší osobnosti evropského umění a pro jeho dílo je charakteristický zájem o stupňování duchovního obsahu až k mezím expresivity (sochařská výzdoba průčelí katedrály v Sieně). Do období první poloviny 14. století se klade vrchol sochařské pisanovské školy (Giovanni, jeho žák Andrea a Nino). Do této souvislosti je řazen i Tino di Camaino, pocházející ze Sieny, který převádí malířský projev Giottův do sochařské řeči kulatých měkkých ploch a jemné modelace objemu. Zároveň přispěl k formulaci typu náhrobku, který sbližuje italské prostředí s francouzskou náhrobní skulpturou. Příkladem jeho tvorby je např. náhrobek Jindřicha VII. Lucemburského v Pise nebo náhrobek kardinála Petroniho v Sieně.

Literatura:

- Paul Williamson: Gothic Sculpture 1140 – 1300, New Haven and London 1995
- John Pope-Henessy: Italian Gothic Sculpture, London 1996
- Joachim Poeschke: Die Skulptur des Mittelalters in Italien. Band 2. Gotik, München 2000
- Theodor Müller, Sculpture in the Netherlands, Germany, France, Spain (1400 – 1500), London 1966
- Les Arts sous Charles VI, Paris 1400 (kat. výst.), Paris 2004
- L´Art á la cour de Bourgogne, Le mécénat de Philippe le Hardi et de Jean sans Peur (1364 - 1419) (kat. výst.), Dijon 2004
- Adolf Feulner/Theodor Müller: Geschichte der deutschen Plastik, München 1953
- Robert Suckale: Die Hofkunst Kaiser Ludwigs des Bayern, München 1993
- Hans Multscher: Bildhauer der Spätgotik in Ulm (kat. výst.), Ulm 1997
- Michael Baxandall: Die Kunst der Bildschnitzer, München 1984
- Roland Recht: Nicolas de Leyde et la sculpture a Strasbourg, 1460-1525, Strasbourg 1987
- Reiner Kahsnitz: Weit Stoss in Nürnberg. Werke des Meisters und seiner Schule in Nürnberg und Umgebung, Nürnberg 1983
- Achim Bunz/Reiner Kahsnitz: Die grossen Schnitzaltäre, München 2005.
- Artur Rosenauer (ed.): Spätmittelalter und Renaissance, in: Geschichte der bildenden Kunst in Österreich III., Wien 2003

Chartres, západní portál zv. Královský, kolem 1145-50

Chartres, západní portál, detail středního vstupu a severního ostění (mistr C),1145-50

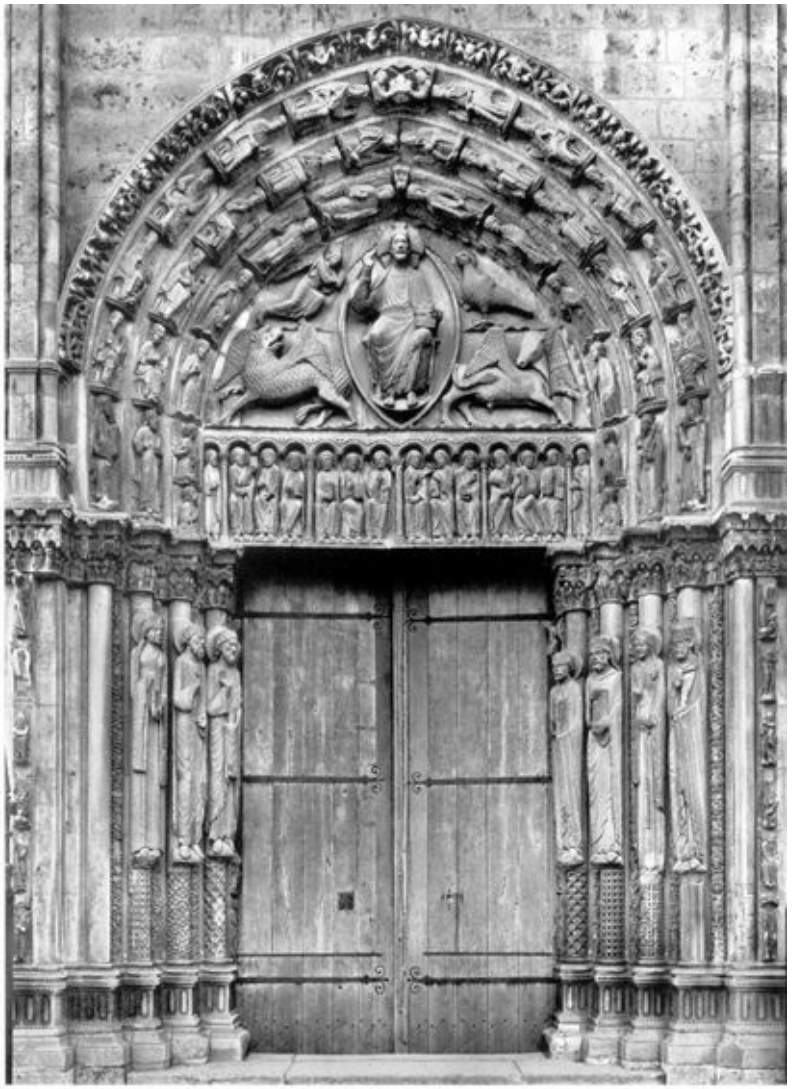

42. Chartres, Kathedrale Notre-Dame, mittleres Westportal, um 1145/55

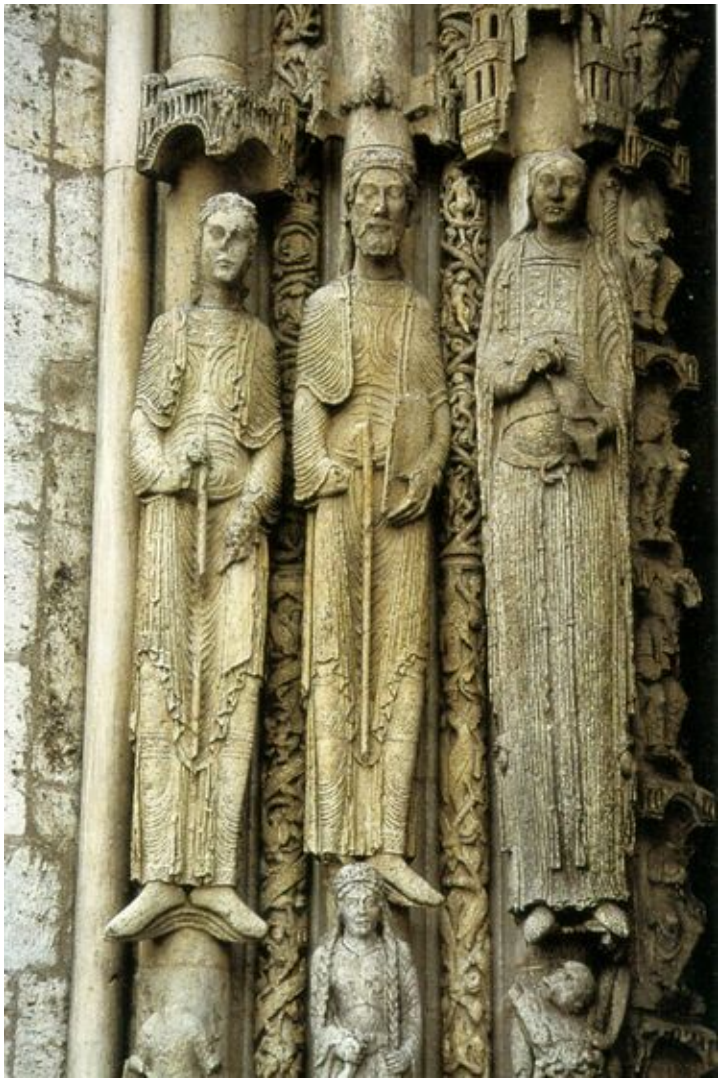

Chartres, portál jižního transeptu, kolem 1210-1235

Chartres, ostění severního transeptu (kolem 1204-30) – detail ostění centrálního vstupu (Abraham kol. 1204-10), detail ostění vpravo (Mistr Šalamounovy sochy 1210-1220)

59. Bileam, Königin von Saba und Salomon, Chartres, Kathedrale Notre-Dame, rechtes Nordportal, linkes Gewände, um 1220

Chartres, portál severního transeptu, Posmívání se Jobovi (kol.1215-1220); světci z ostění portálu vyznavačů na jižním transeptu (kol. 1230)

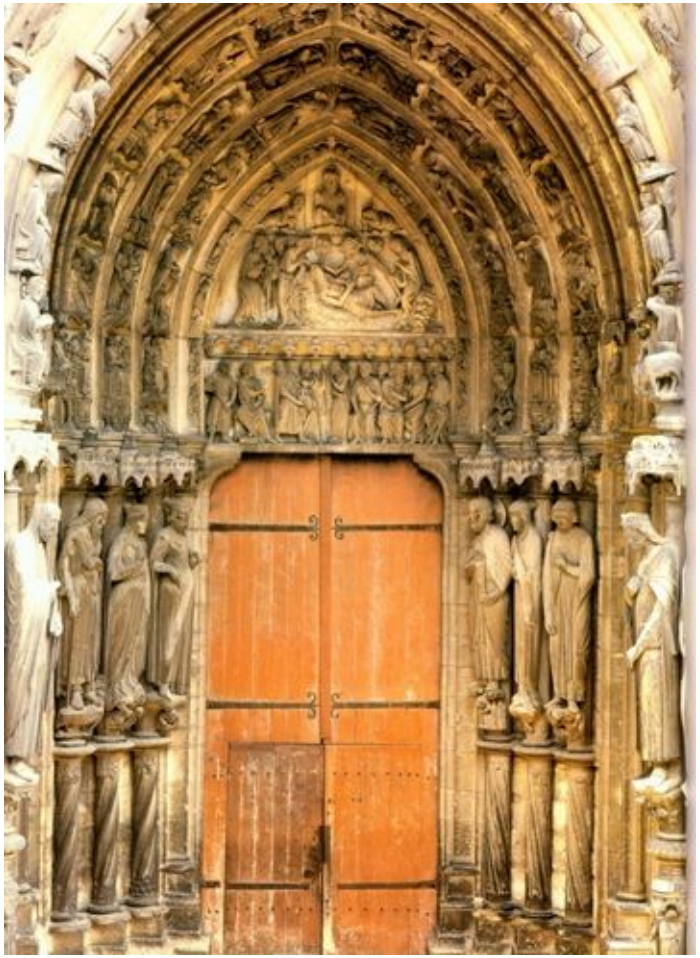

Paříž, Notre Dame, tympanon západního portálu (kol. 1220-30)

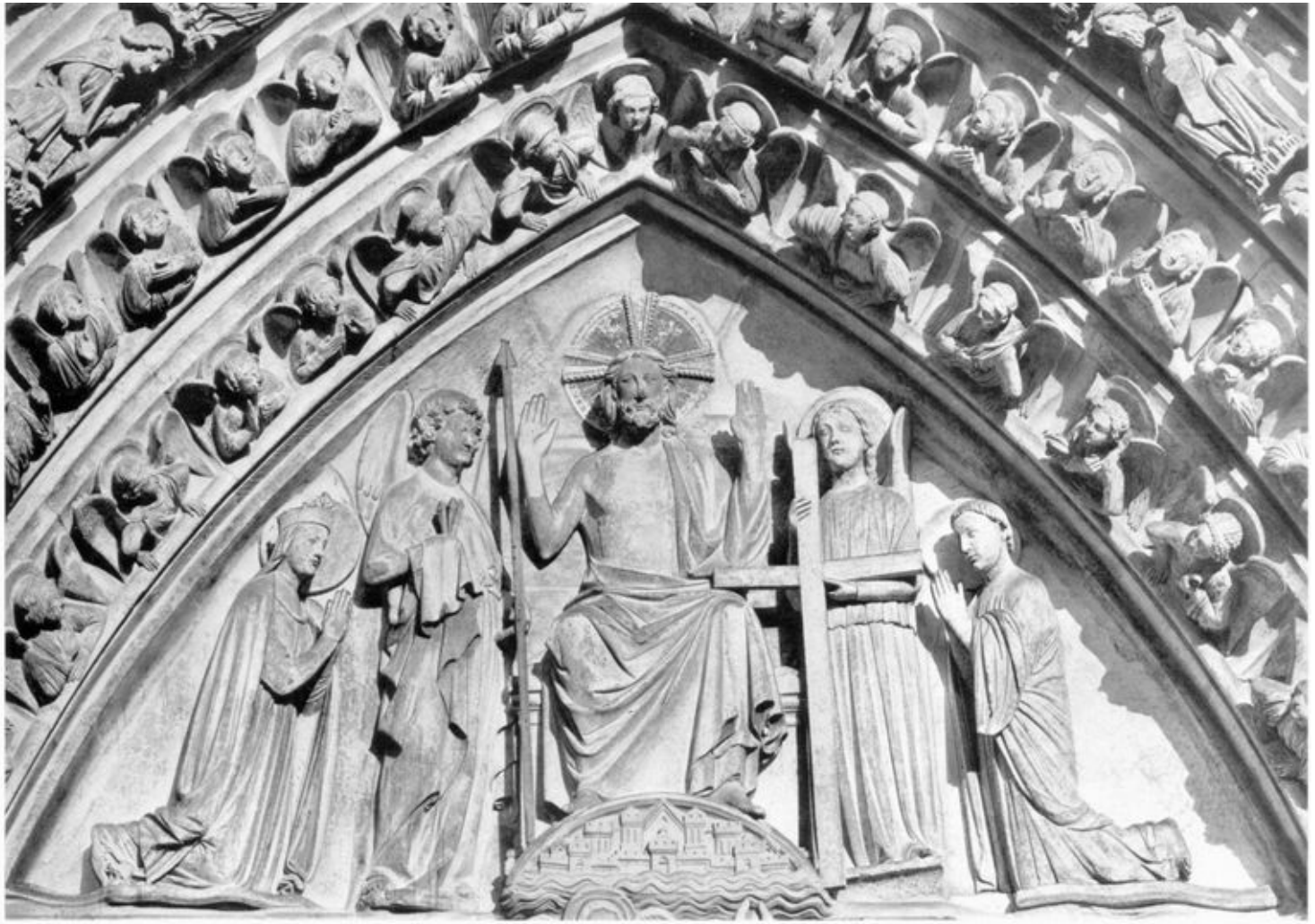

63. Das Jüngste Gericht, Paris, Kathedrale Notre-Dame, mittleres Westportal, Tympanon, 1225/30

Štrasburk, tympanon jižního portálu, (30. léta 13. století)

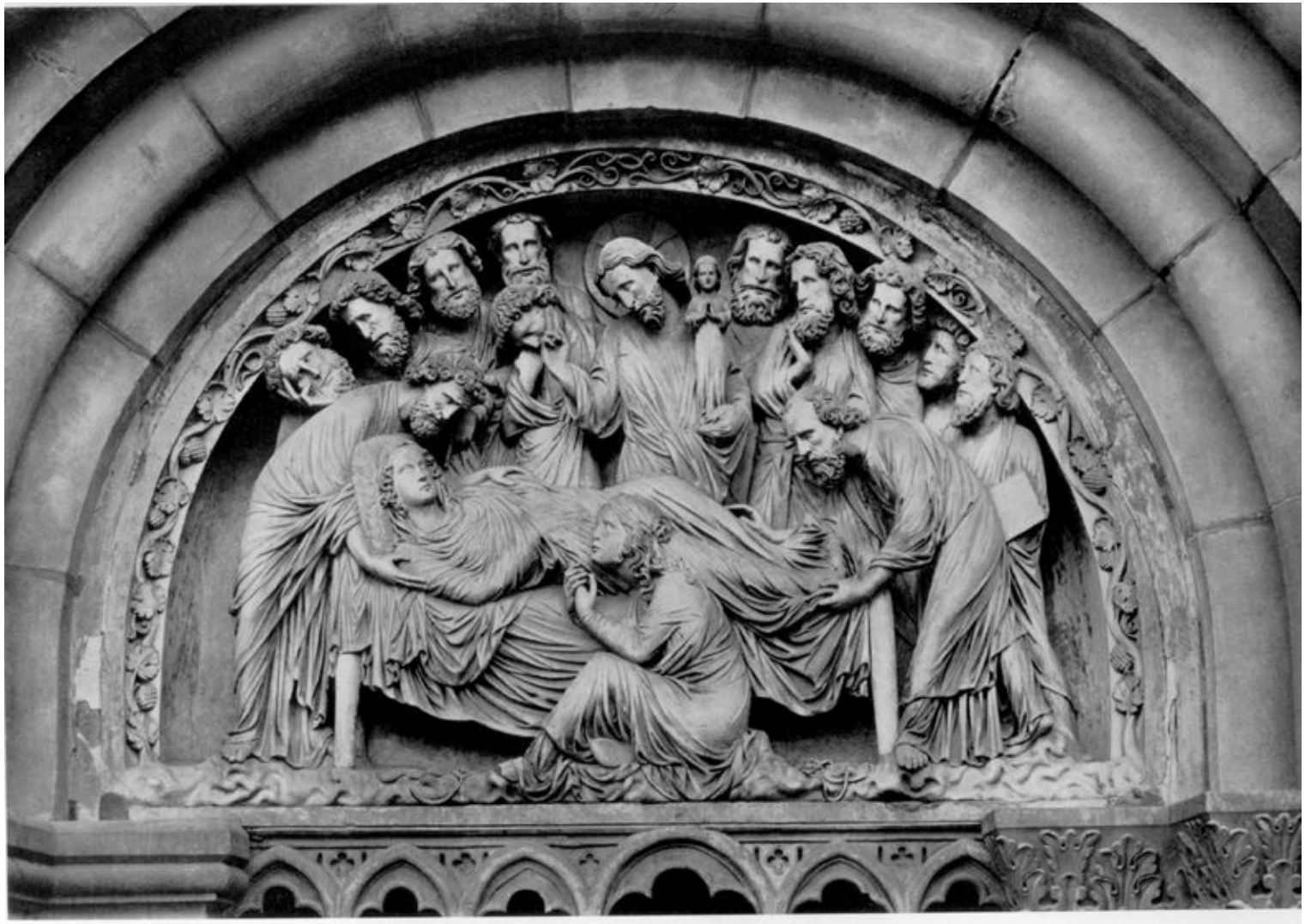

233. Tod Mariens, Straßburg, Münster Unserer Lieben Frau, linkes Südportal, Tympanon, um 1235

Štrasburk, Andělský pilíř s Posledním Soudem (kolem 1220-1230)

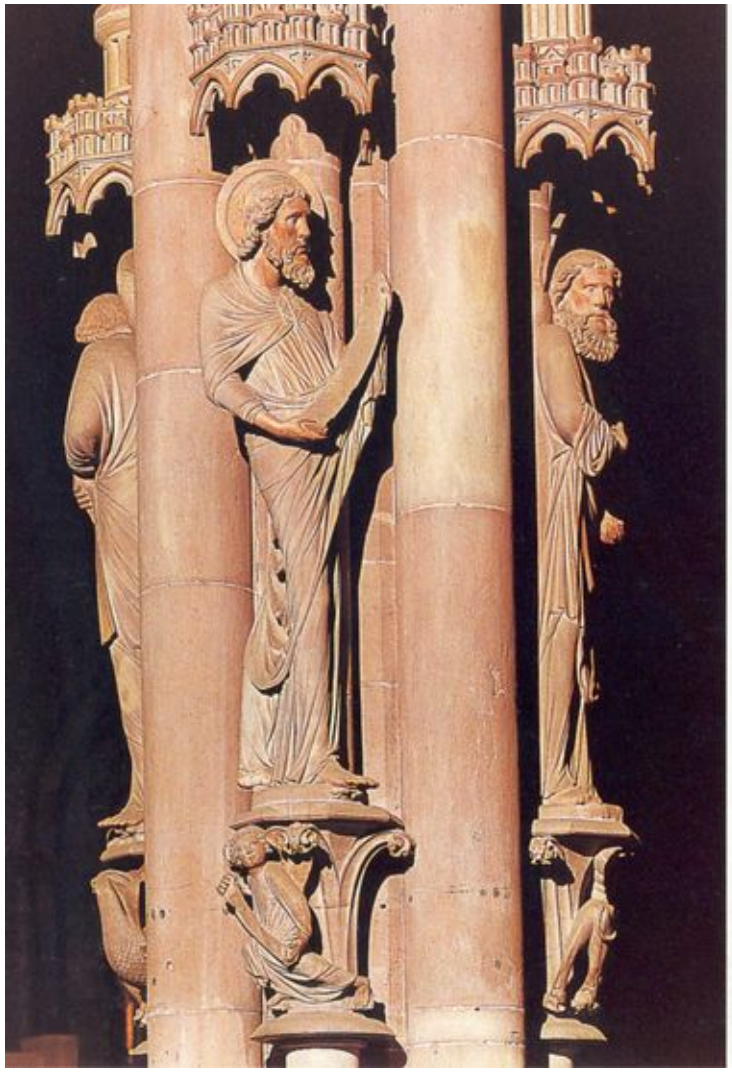

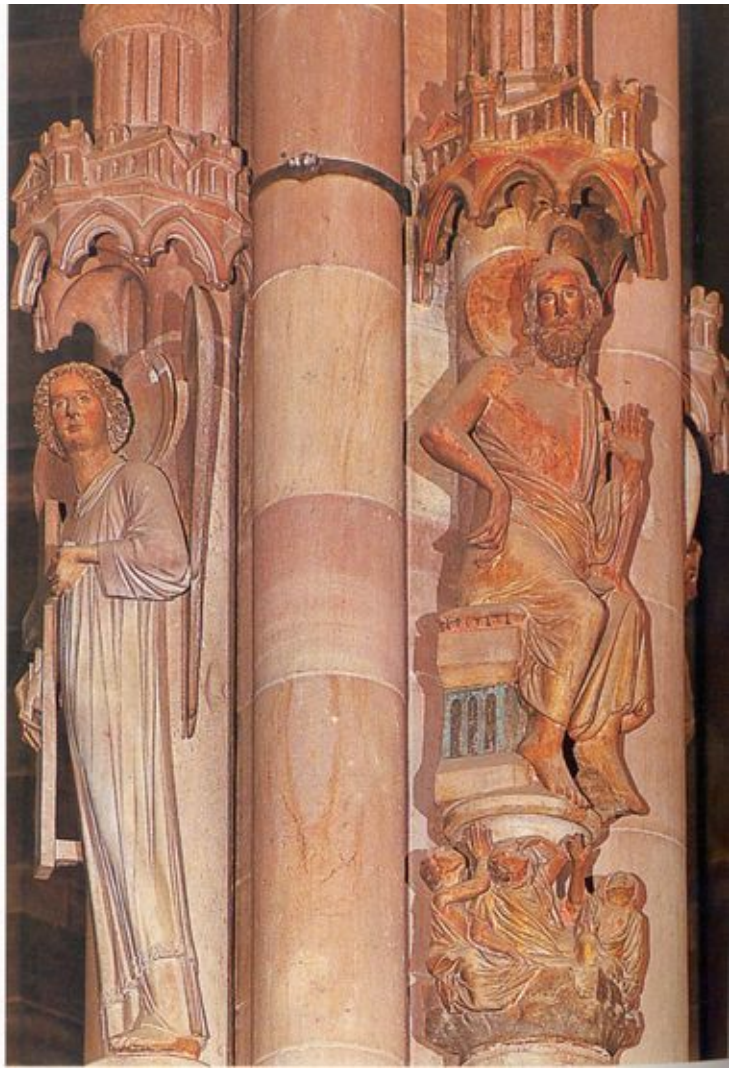

Štrasburk, sochy Církve a Synagogy z ostění jižního portálu transeptu (kol. 1230-35)

232a und b. Ecclesia und Synagoge, vom Südportal des Münsters Unserer Lieben Frau in Straßburg, um 1235; Straßburg

Remeš, západní portál, ostění jižního vstupu (kol. 1215-1220)

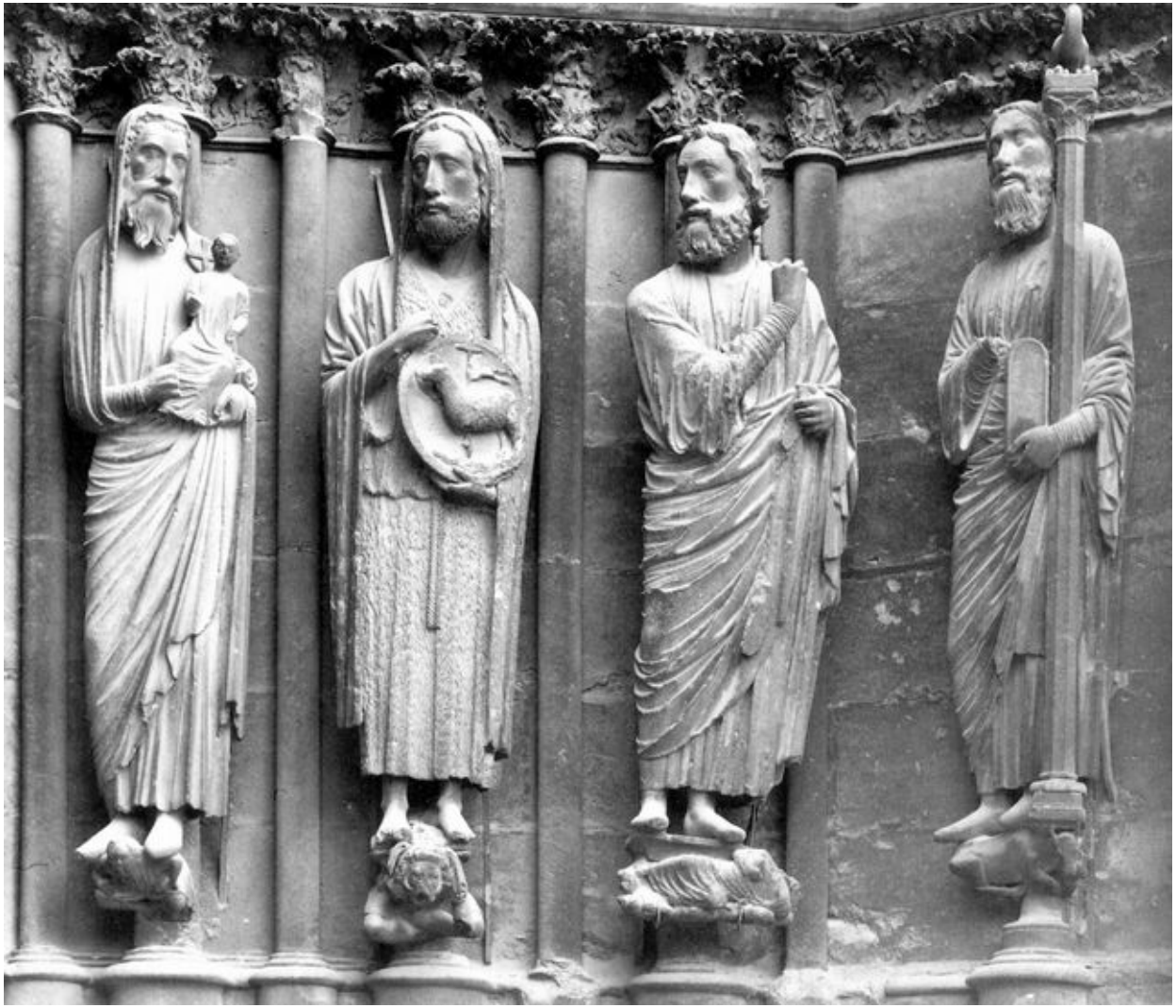

Amiens, ostění jižního vstupu západního portálu, Zvěstování, Navštívení, Obětování v chrámu (kol. 1230-5)

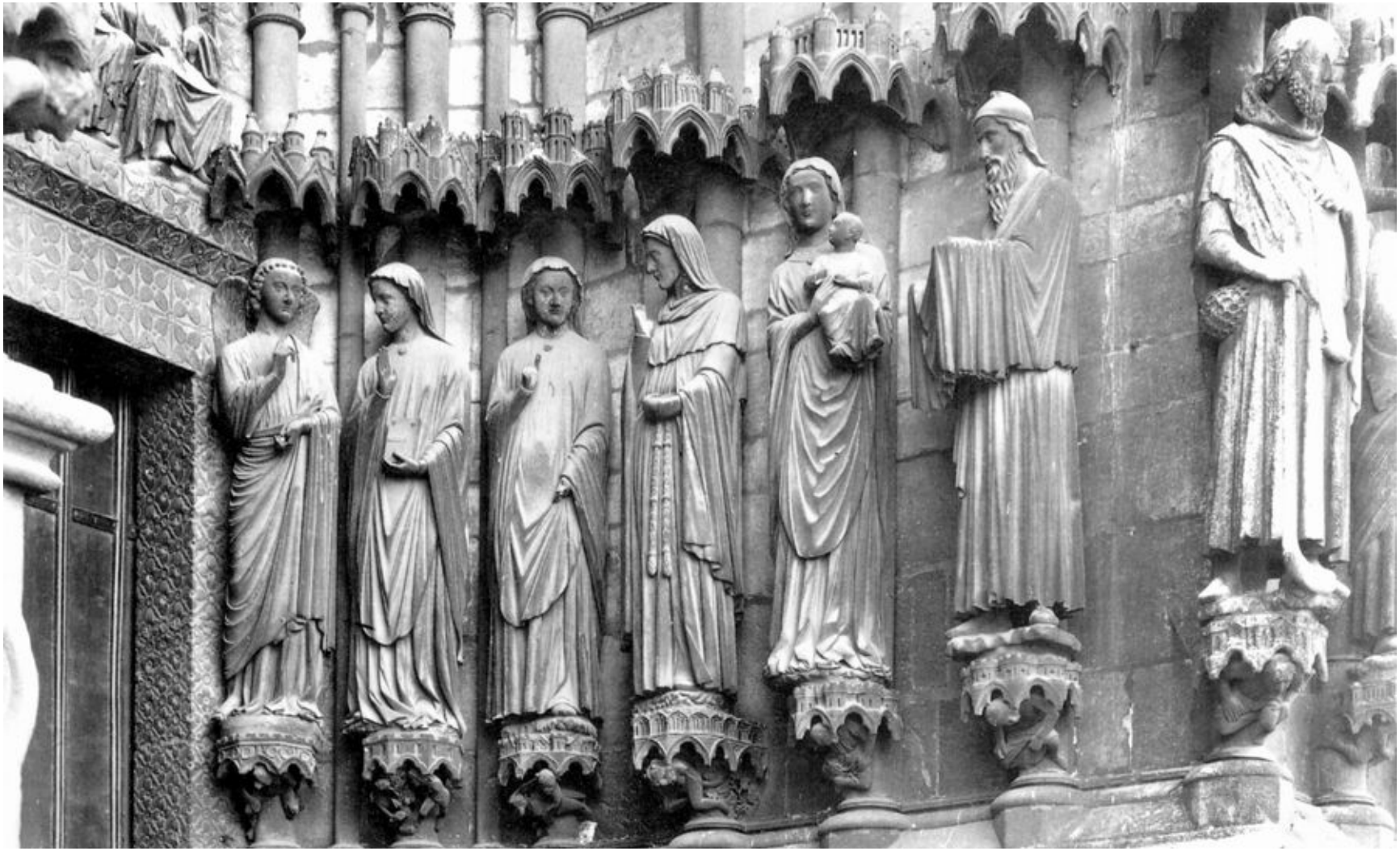

Remeš, Zvěstování (kol. 1255 -65) a Navštívení Panny Marie (kol. 1230-3), ostění středního vstupu západního portálu

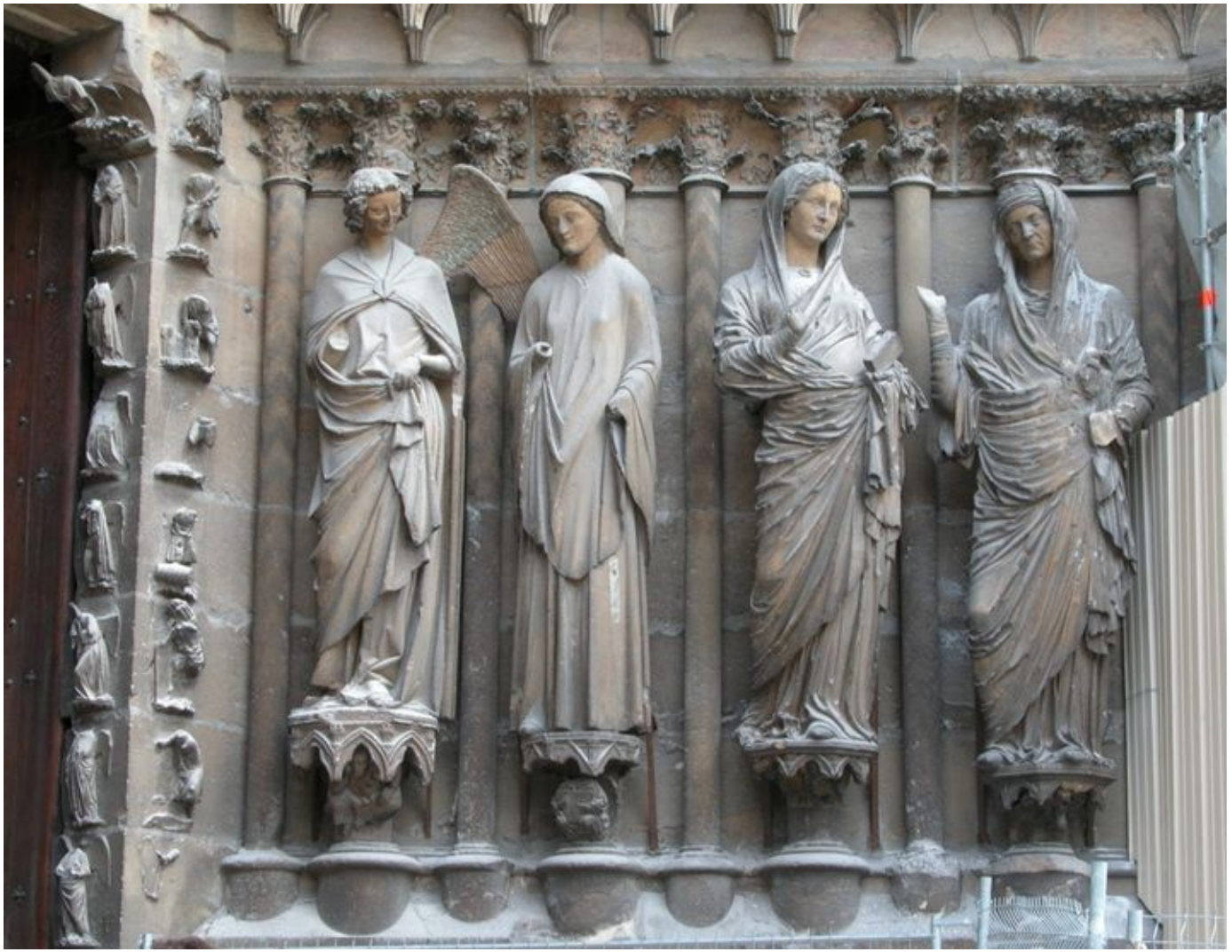

Remeš - Mistr sv. Josefa, ostění centrálního portálu západního průčelí (kol. 1255-1265)

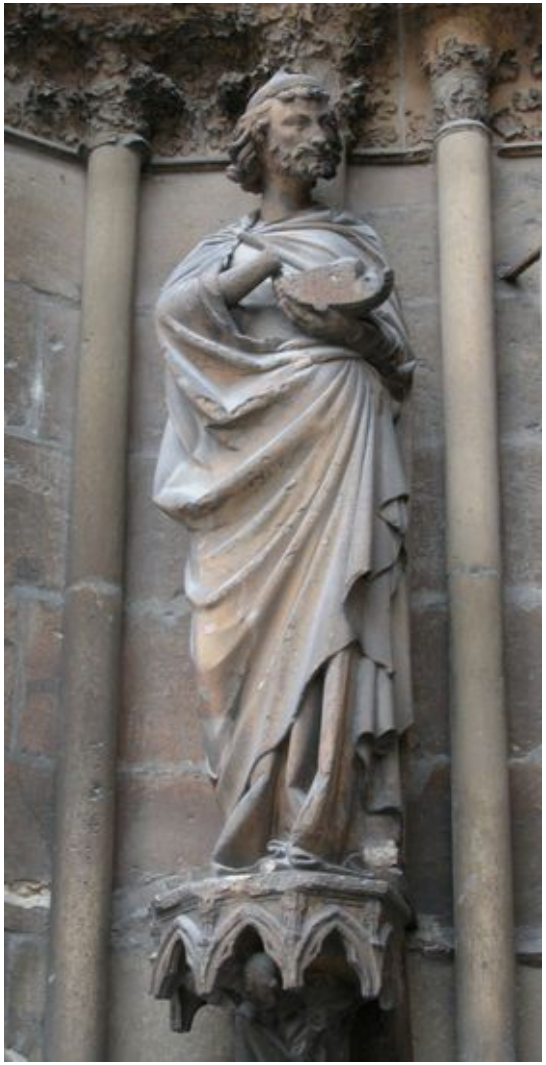

St. Chapelle, Apoštol z pilířů horního patra (1241-8);
slonovinová Madona ze St. Chapelle (kol. 1250 – 60)

67. Der Apostel Johannes(?), aus der Sainte-Chapelle in Paris, vor 1248; Paris

Remeš, Madona z trumeau západního portálu (kol. 1255-60)

Štrasburk, západní průčelí, Cnosti a Pošetilé Panny (kol. 1280-1300)

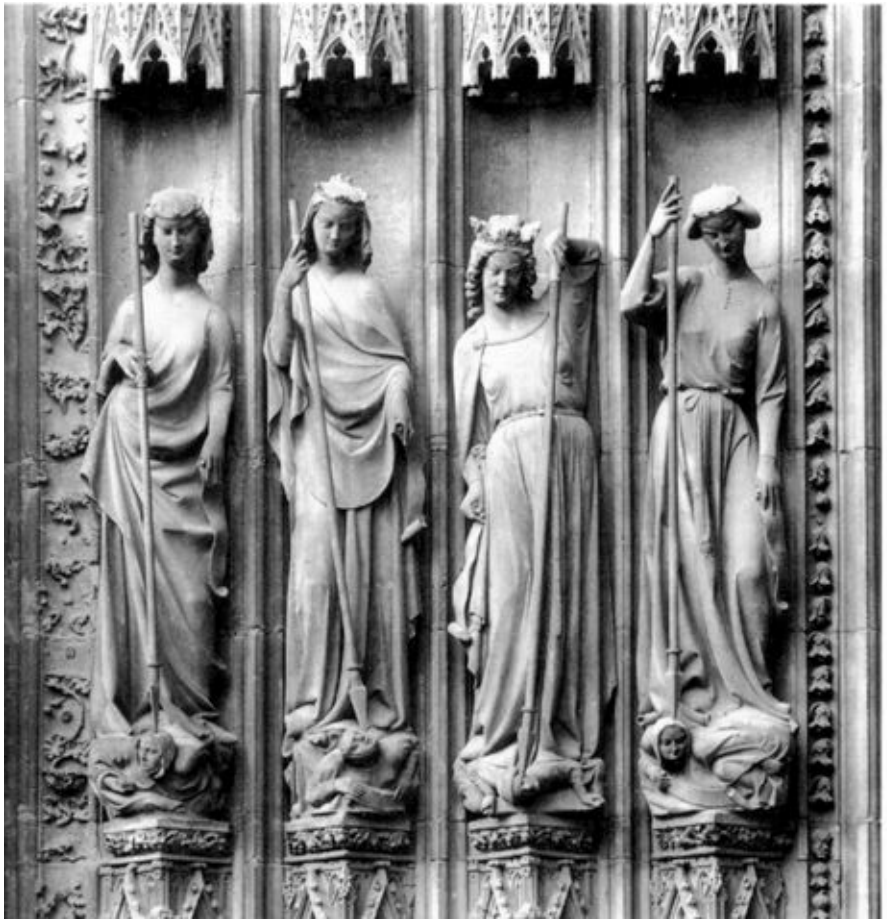

Paříž, slonovinový oltářík (kol. 1280-90)

Paříž, Notre Dame, Madona ze St. Aignan (1. třetina 14. stol.)

Nicola Pisano, kazatelna v baptisteriu v Pise (1257-9)

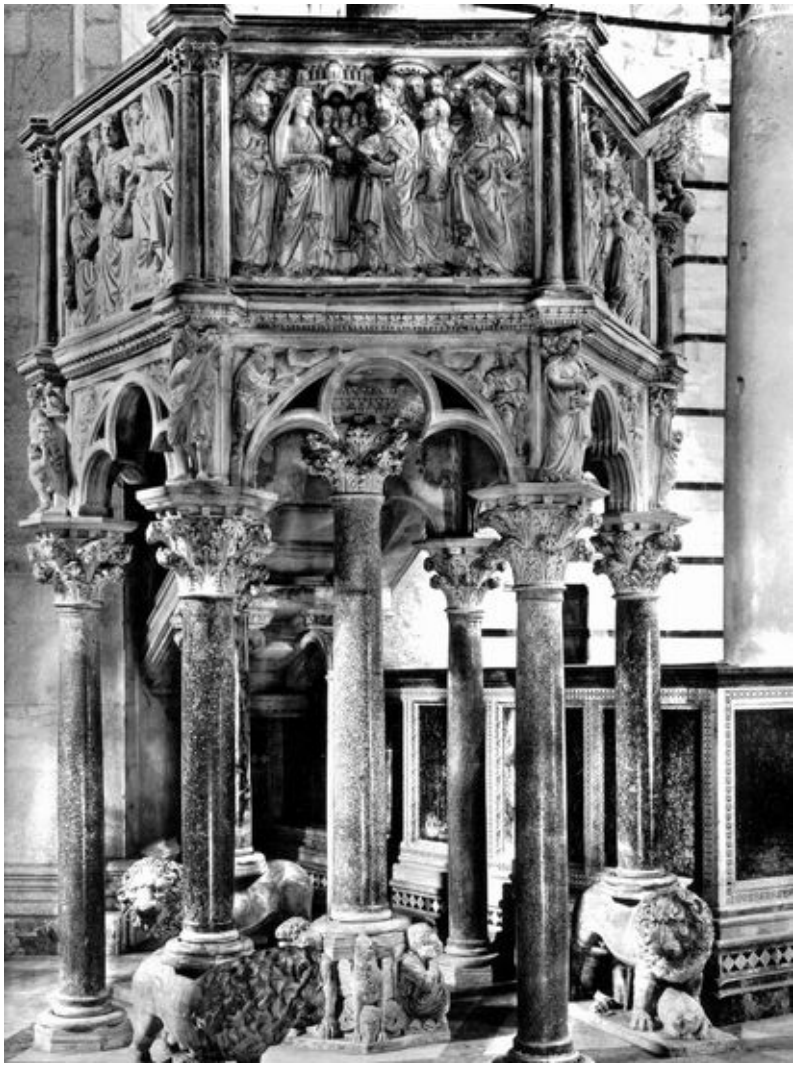

Nicola Pisano a dílna, kazatelna dómu v Sieně (1265-8)

Arnolfo di Cambio, Madona s dítětem ze západního portálu katedrály ve Florencii (kol. 1300); týž, náhrobek Bonifáce VIII. v Grotte Vaticane v Římě (konec 13. stol.)

Giovanni Pisano, kazatelna v St. Andrea v Pistoi (1298-1301)

Giovanni Pisano, sochy proroků a Sibyly z průčelí dómu v Sieně (1285-1295)

Andrea Pisano, Starý a Nový zákon, jižní dveře florentského baptisteria (před 1336)

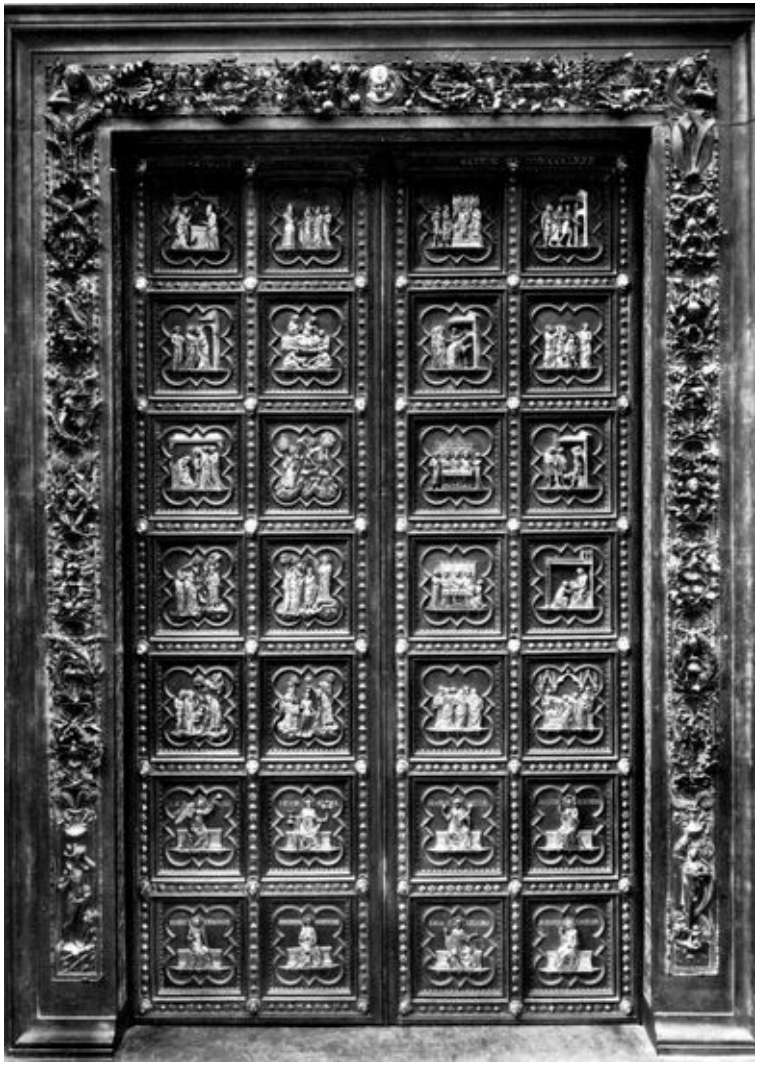

Tino di Camaino, náhrobek kardinála Petroni v dómě v Sieně (po 1318);
Týž, Antonio Orso v dómě ve Florencii (před 1321)

Nino Pisano, Anděl ze Zvěstování, Pisa, kostel sv. Kateřiny (1342-5)

Bamberk, dóm, chórová přepážka ve východním chóru (1225-30)

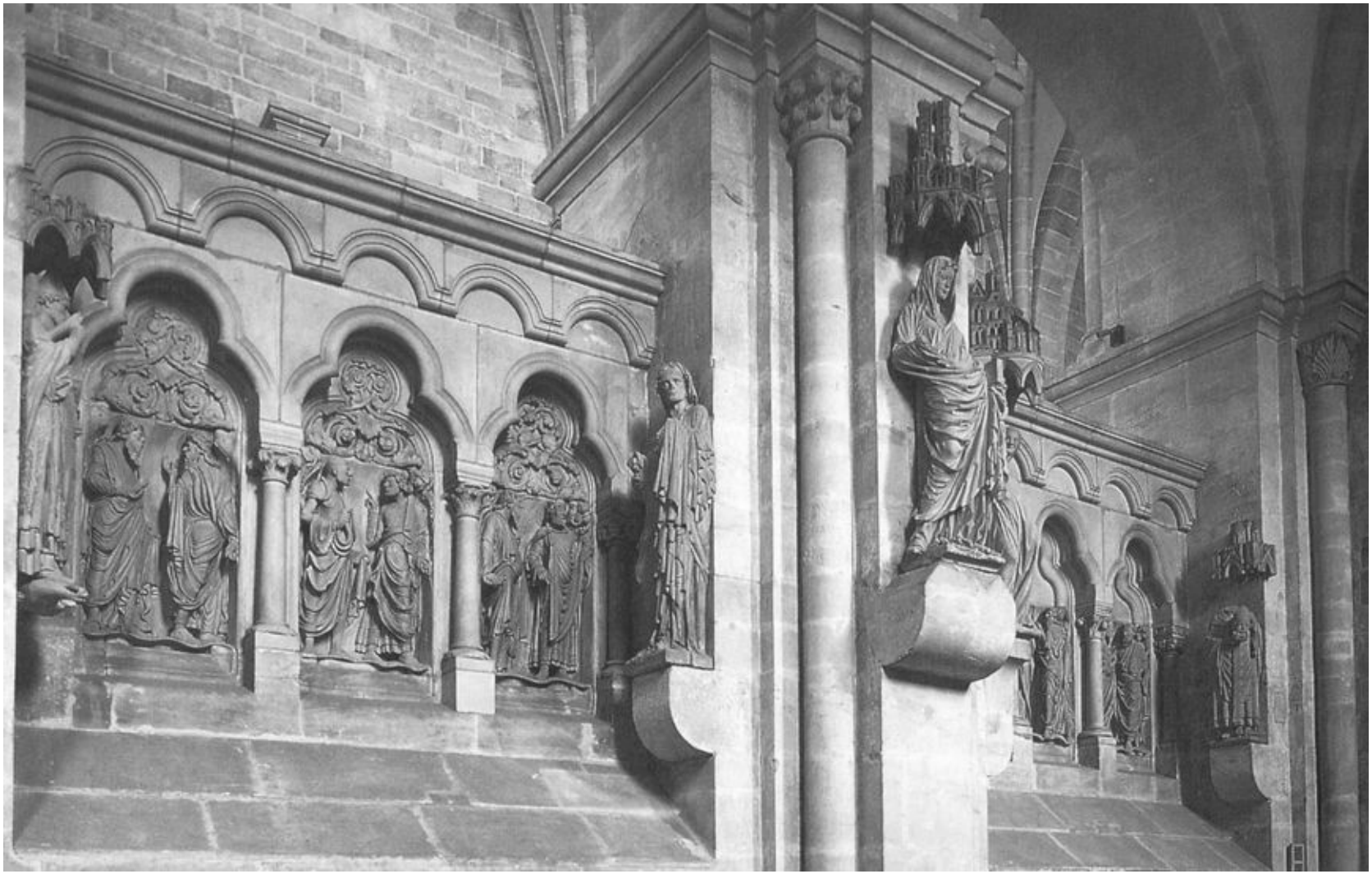

Bamberk, dóm, Adamova brána (1220 a 1235-7)

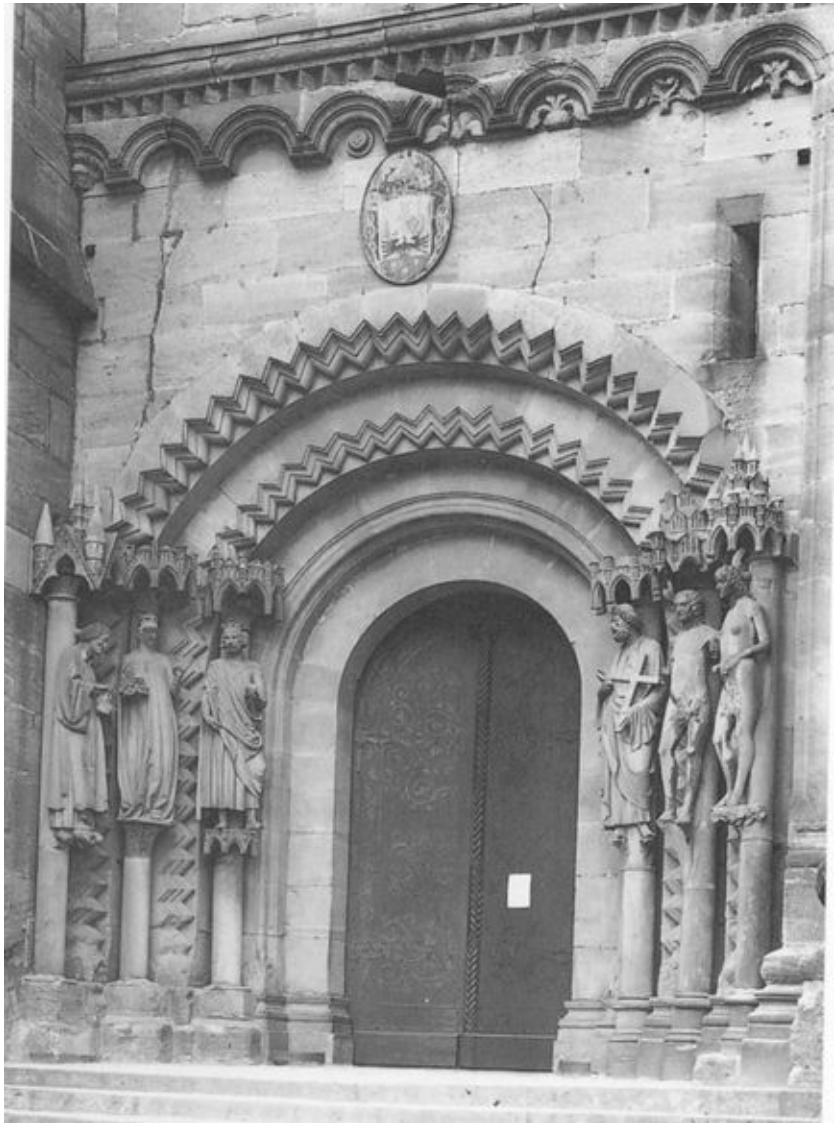

Bamberk, Dóm, knížecí portál – tympanon s Posledním Soudem (1233-5)

215. Das Jüngste Gericht, Bamberg, Dom St. Peter, Portal an der Nordseite des Langhauses, sog. Fürstenportal, Tympanon, zwischen 1225 und 1237

Magdeburk, tzv. Magdeburský jezdec (1240-5)

Naumburk, západní chór katedrály, Ekkehard II a Uta; Naumburský mistr (1249-55)

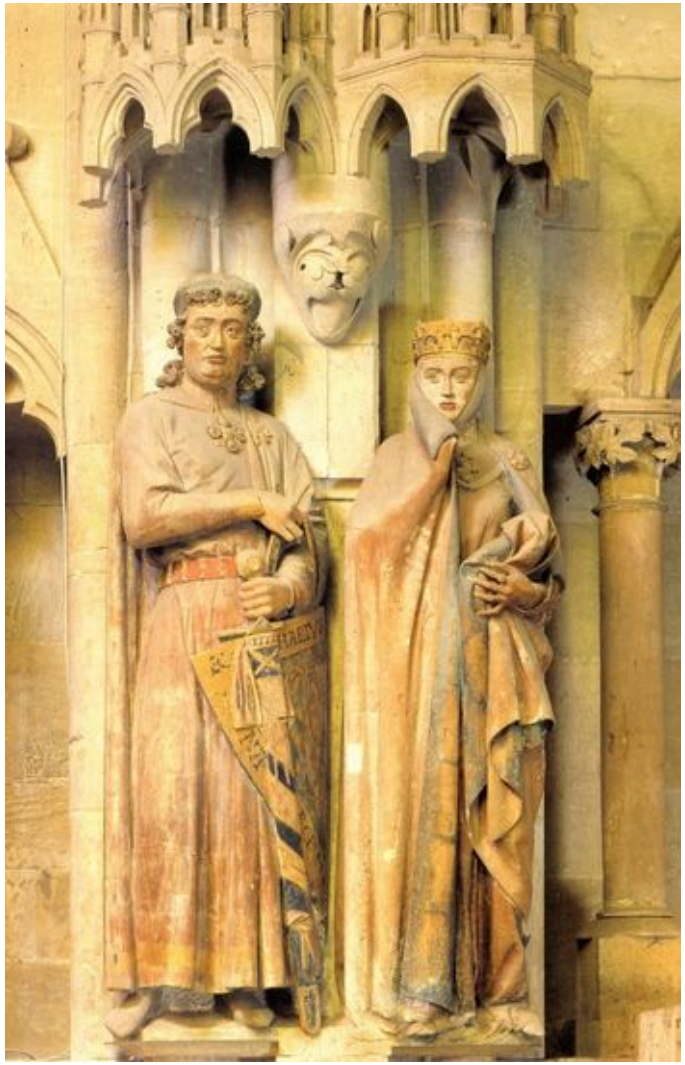

Proroci ze záp. průčelí štrasburského münstru (kol. 1280)
Panna Marie z Božího hrobu ve Freiburgu in Breisgau (kol. 1335)

235. Propheten, Straßburg, Münster Unserer Lieben Frau, mittleres Westportal, linkes Gewände, nach 1275

240. Trauernde Maria, vom Heiligen Grab im Münster Unserer Lieben Frau in Freiburg i. Br., um 1335; Freiburg i. Br.

Ukřižovaný Kristus z kostela Panny Marie na Kapitolu v Kolíně n. Rýnem (1304)
Pieta z Coburgu (asi 1360 -70)

Rottweil, kaple sv. Vavřince, sochy apštolů (kol. 1340-5)

Mnichov, kaple sv. Vavřince, zakladatelský reliéf císaře Ludvíka Bavora a jeho ženy Markéty Holandské (1324)

Norimberk, radnice – velký sál (zničeno), císař Ludvík Bavor (1338-40)

Jean de Liége, Náhrobek vnitřností Jany z Evreux a Karla IV. z Maubuisson (před 1371)

63. Jean de Liège, vor 1371: Liegefiguren vom Eingeweidegrab der Jeanne d'Évreux und Karls IV. aus Maubuisson (Länge der Figuren etwa 110 cm). Louvre, Paris

Jean de Liége, část náhrobku Marie de France, původně v Saint Denis (kolem 1380)

André Beauneveu, náhrobek Karla V. v Saint Denis (1364-5)
Týž, Sv. Kateřina v Courtrai (kolem 1380)

60. André Beauneveu, 1364/65: Liegefigur Karls V. in Saint-Denis (Länge 197 cm)

61. André Beauneveu, 1373/74: hl. Katharina. Grafenkapelle Courtrai (Höhe 186 cm)

Jean de Cambrai (?), Madona Marcoussis (1400-1410)
Paříž, Madona z kláštera sv. Viktora (kolem 1400)

Claus Sluter, vstupní portál kostela katrouzy Champmol v Dijonu (1390-4)

Claus Sluter, Dijon – kartouza Champmol, Tzv. Mojžíšova studna (1399-1404)

Claus Sluter, Jean de Marville, Claus de Werve, náhrobek Filipa Smělého v kartouze v Dijonu (1384-1410)

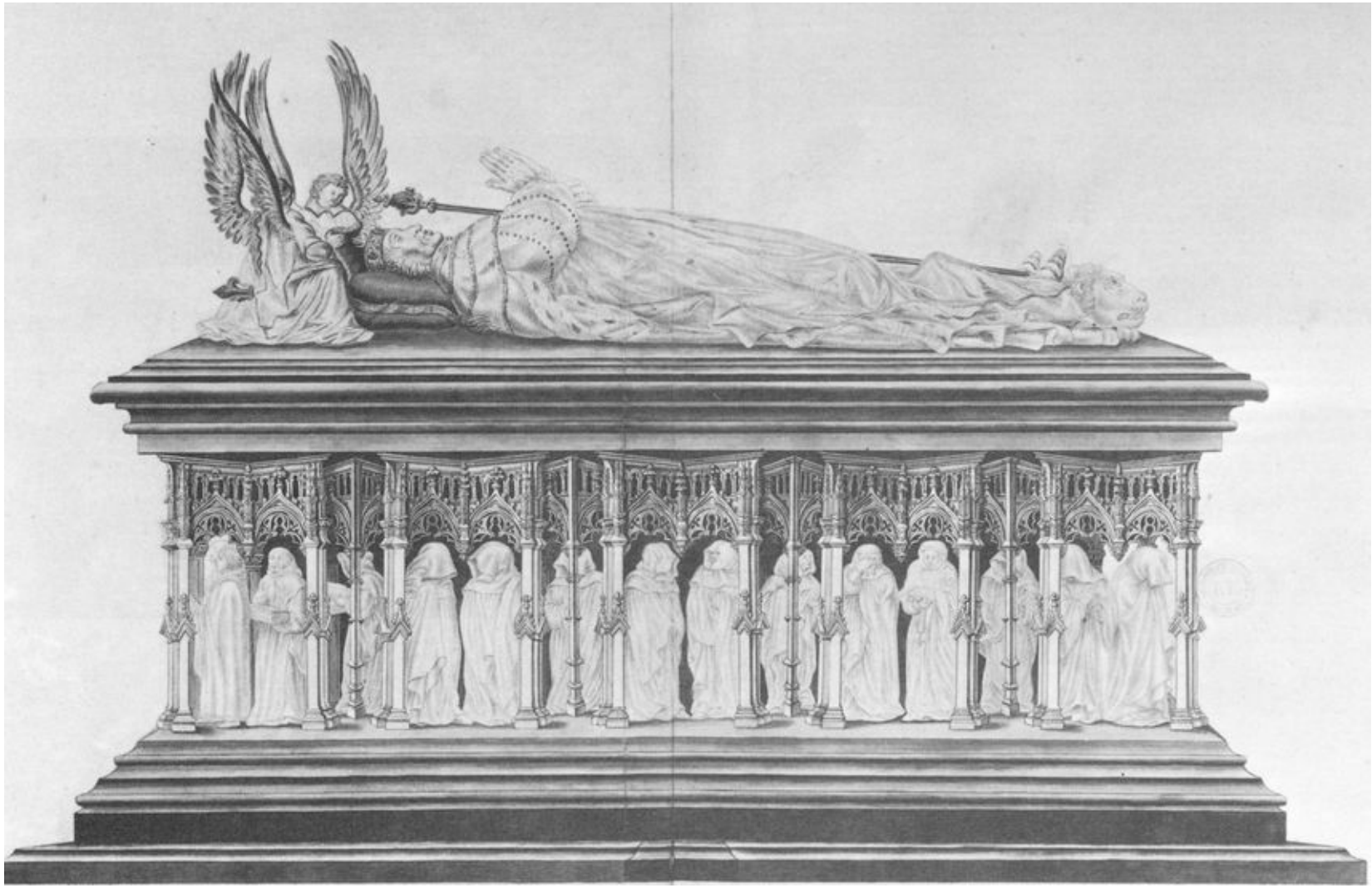

Vídeň, kostel sv. Michaela, sv. Kateřina (kol. 1350-5)

Vídeň, Dóm sv. Štěpána, Zpěvácká brána, reliéf obrácení sv. Pavla (1359-65)

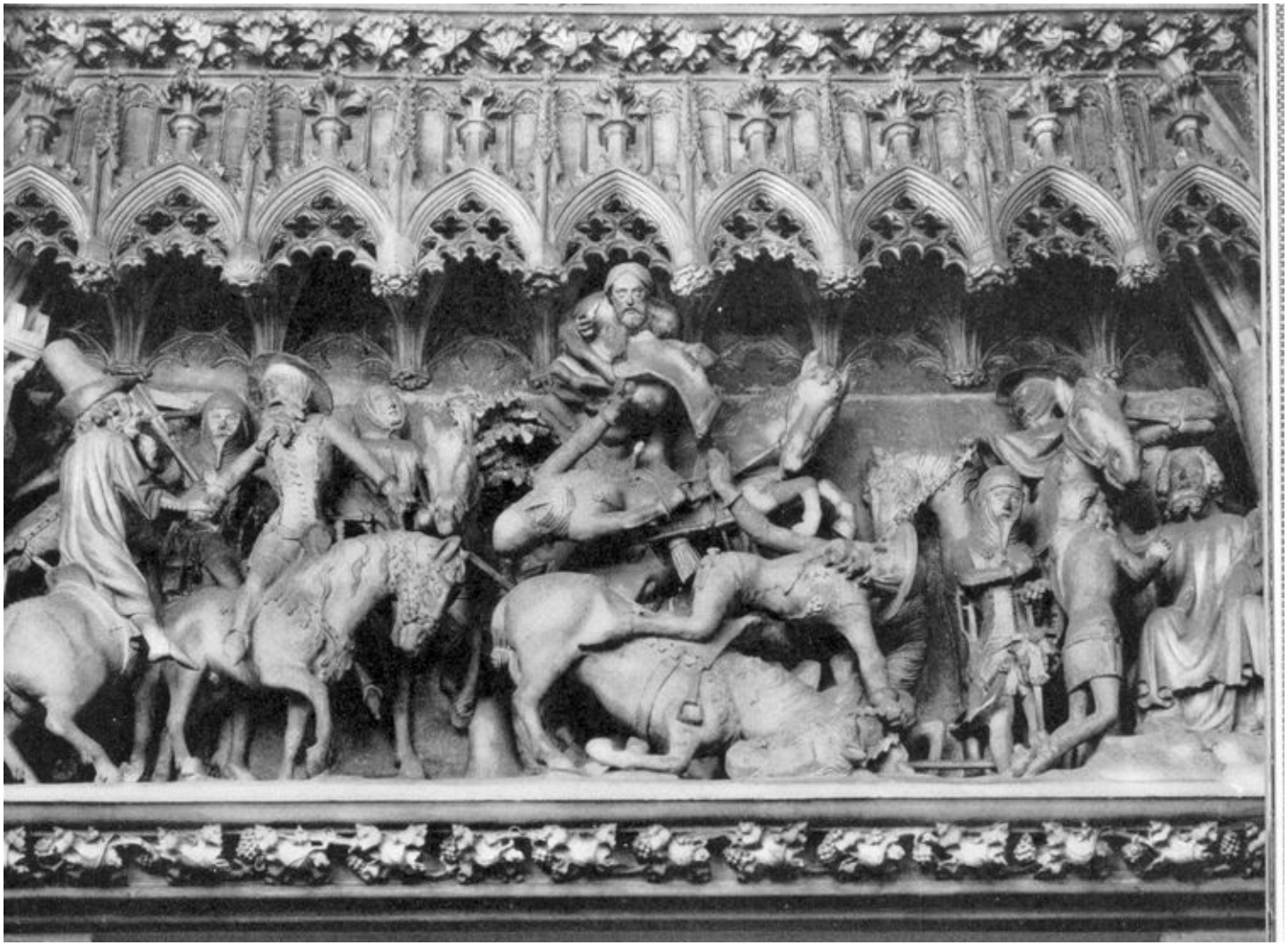

Vídeň, dóm sv. Štěpána, Zpěvácká brána, ostění s postavami Rudolfa zakladatele a štítonošem (1359-65)

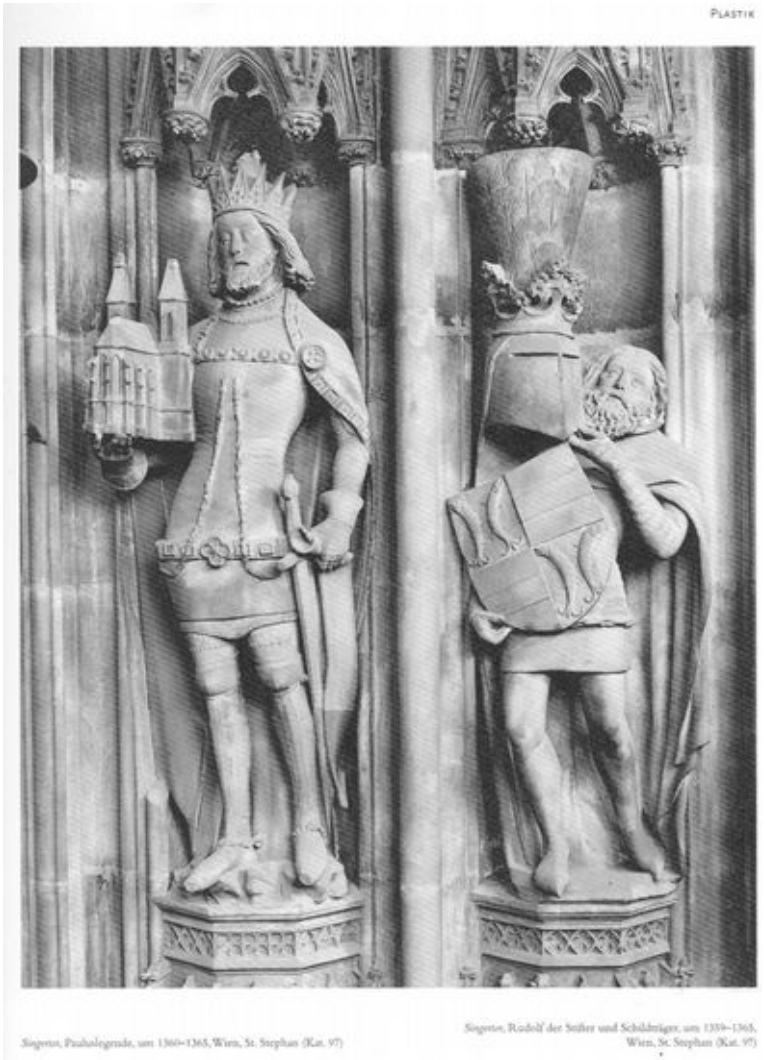

Světice z Höflein (Vídeň konec 14. stol.)

Mistr z Grosslobmingu, Anděl (kolem 1380 - 1410)

Madona od františkánů v Salcburku (počátek 15. století)
Madona z Bad Ausee (počátek 15. století)
Madona z Grossgmainu (počátek 15. století ?)

Budapešť - Buda, královský palác,¨torza soch apoštolů (1400 – 1420)

Budapešť – Buda, královský palác, torzo mužské postavy (1400 - 1420

č. 54 - 51

Hans Multscher, socha císaře Zikmunda z radnice v Ulmu (1427-33),
Týž, model náhrobku bavorského vévody Ludvíka VII. (1430)

Konrad Kuen, Frankfurt n. Mohanem, kostel sv. Bartoloměje, oltář Smrti Panny Marie (1434)

Znojemský oltář (2. čtvrtina 15. století)

Mistr Freisingských figur (Jacob Kaschauer?), oltář z Freisingu (1443)

Mikuláš Gerhaert z Leydenu, vlastní podobizna (?) (před 1467)

Mikuláš Gerhaert z Leydenu, socha Sibyly (zv. Bärbel von Ottenheim) z portálu radnice ve Štrasburku (kol. 1463)

Mikuláš Gerhaert z Leydenu, Ukřižovaný z Baden-Badenu (1467)

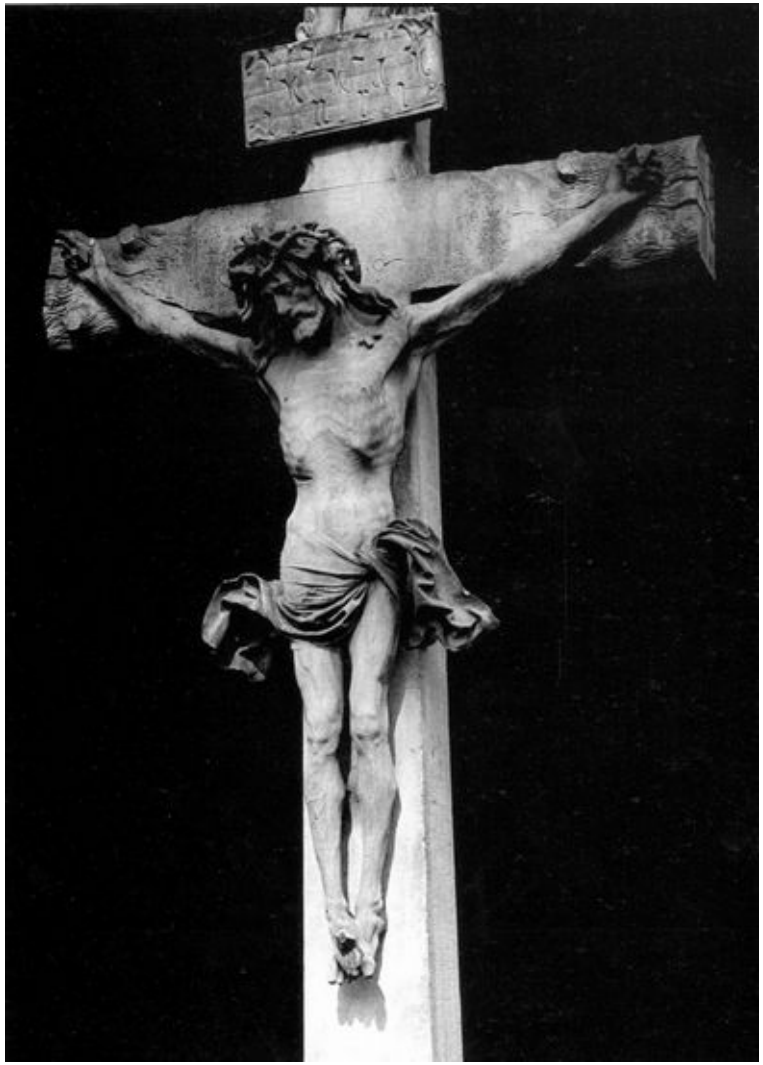

Mikuláš Gerhaert z Leydenu, svrchní deska náhrobku císaře Fridricha III, Vídeň, dóm sv. Štěpána (1469-1473?)

Kefermarkt, kostel sv. Wolfganga, skříň hlavního oltáře (1476 – 1498?)

Kefermarkter Altar, Schrein

Michael Pacher, St. Wolfgang, skříň oltáře Korunování Panny Marie (1471-81)

Veit Stoss, Krakov, kostel Panny Marie, hlavní otlář Smrti Panny Marie (1477-89)

Veit Stoss, Norimberk, kostel sv.Vavřince, Andělské pozdravení (1517-18)

Englischer Gruß. Nürnberg, St. Lorenz.

Veit Stoss, Tzv. Bamberský oltář - Mariánský oltář z kostela karmelitánů v Norimberku (1520-1523)

9. Ehemaliger Hochaltar der Nürnberger Karmeliterkirche. Bamberg, Dom. Kat. Nr. 30. Siehe auch Abb. 64, 65

Pavel z Levoče, Levoča, kostel sv. Jakuba, hlavní oltář (1506/7-14?)

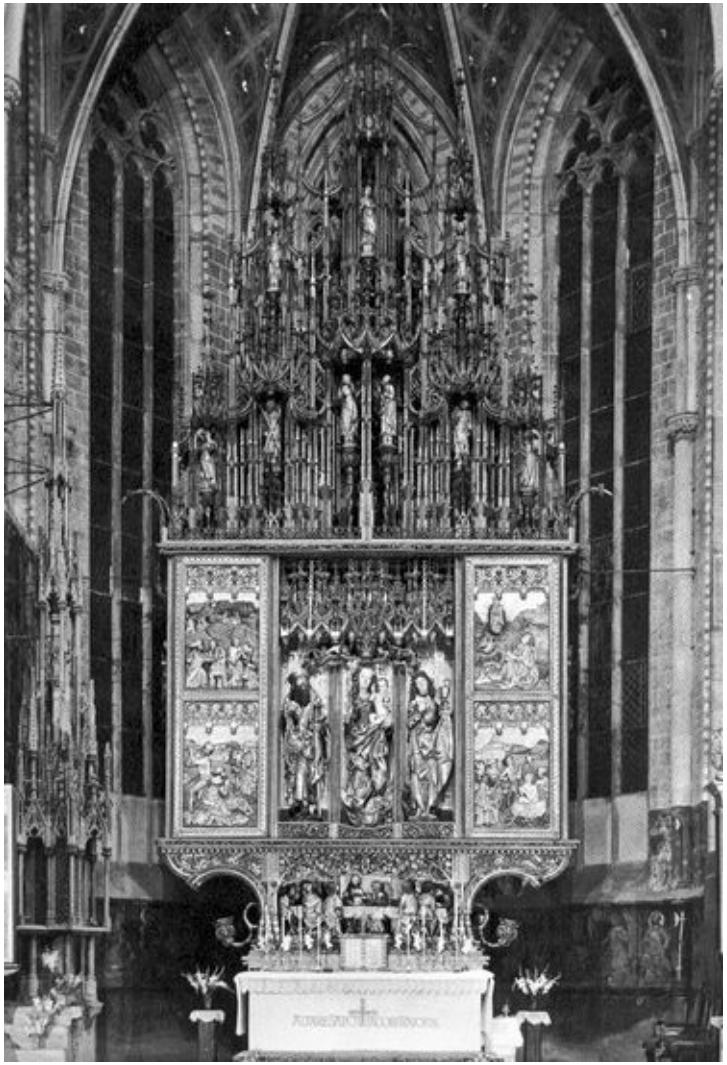

Banská Štiavnica, socha sv. Kateřiny z oltáře kostela sv. Kateřiny (1506)

Tilman Riemenschneider, Rothenburg, kostel sv. Jakuba, oltář Sv. Krve (1501-05)

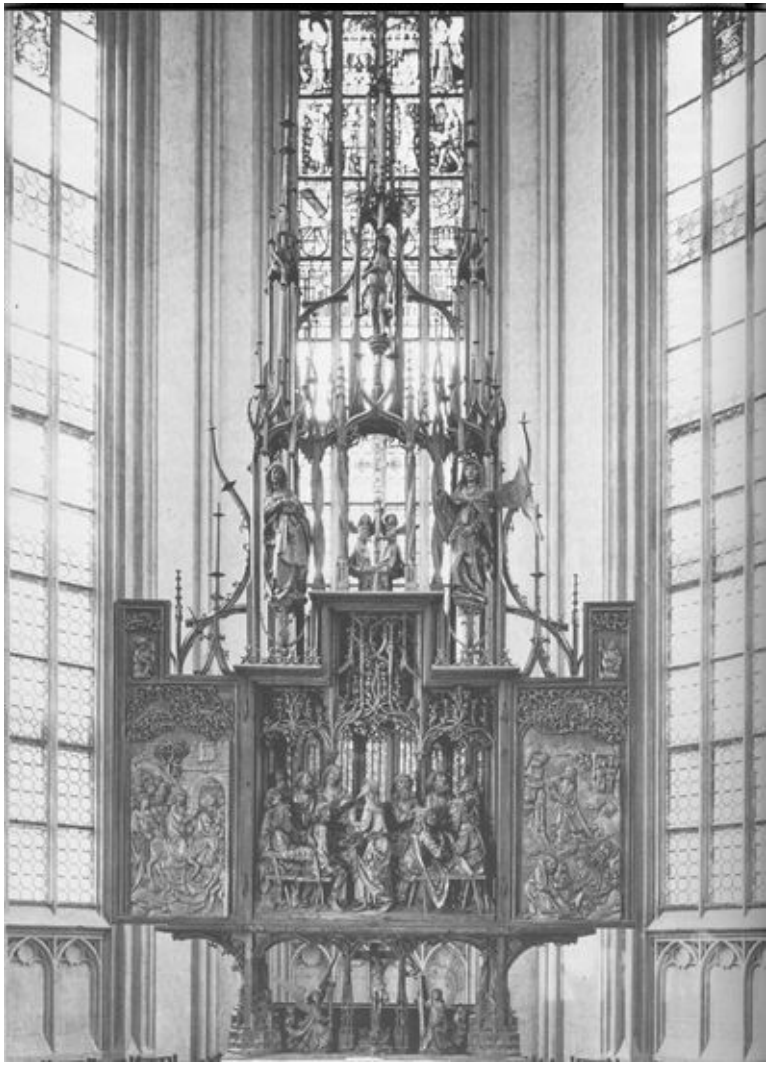

Adam Kraft, Norimberk, kostel sv. Vavřince, autoportrét z podnože svatostánku (1493-96)

Abb. 2 Kopf der Meisterfigur unter dem Sakramentshaus in St. Lorenz, Adam Kraft, 1493–1496

Erasmus Grasser, Mnichov – starý sál radnice, Tanečník (kol. 1480)

Tafel 52. Erasmus Grasser, Moriskentänzer. 1480. – München, Stadtmuseum.

Michel Erhart, Blaubeuren, hlavní oltář klášterního kostela (1493-94)

Hans Leinberger, Moosburg, kostel sv. Castula, skříň oltíře (1511-1514)

Abb. 124 Hans Leinberger: Moosburger Altar (Schrein), 1511–1514, Moosburg, St. Castulus

Hans Leinberger, Landshut, kostel sv. Martina, Růžencová Madona (kol. 1516-18)

105. Hans Leinberger, Die Landshuter Rosenkranzmadonna, um 1516–18. Landshut, St. Martin

Mauer bei Melk, kostel Jména Panny Marie, oltář (kol. 1515)